

UDK: 81'373.46:81'25(575.1)

Oygul NAZIROVA,

PhD, katta o'qituvchi, Namangan davlat texnika universiteti, Namangan, O'zbekiston

E-mail: oygulnazirova.2008@gmail.com

Samarqand davlat universiteti professori D. O'rinboyeva taqrizi asosida

DIZAYN (KOSTYUM) TERMINOLOGIYASINING DIAKRONIK VA TARJIMAVIY-SEMANTIK TAHLILI

Аннотация

Mazkur maqolada dizayn (kostyum) terminologiyasining tarixiy shakllanishi, diaxronik taraqqiyoti, semantik xususiyatlari hamda o'zbek va ingliz tillaridagi tarjimaviy muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida kostyum, libos, garderob, uslub kabi terminlarning lingvistik tabiati, semantik transformatsiyasi va lingvokulturologik jihatlarini ilmiy asosda yoritildi. Shuningdek, moda sanoati rivojlanishi natijasida yuzaga kelayotgan neologizmlar hamda ularning tarjimadagi muammolari qiyosiy aspektda tadqiq etildi.

Kalit so'zlar: Dizayn, kostyum, terminologiya, moda, semantika, tarjima, diaxronik tahlil, lingvokulturologiya, neologizm, fashion terminology.

ДИАХРОНИЧЕСКИЙ И ПЕРЕВОДЧЕСКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕРМИНОЛОГИИ ДИЗАЙНА (КОСТЮМА)

Аннотация

В данной статье анализируются историческое формирование, диахроническое развитие, семантические особенности, а также проблемы перевода терминологии дизайна (костюма) на узбекский и английский языки. В ходе исследования лингвистическая природа, семантическая трансформация и лингвокультурологические аспекты таких терминов, как kostyum (костюм), libos (одежда/наряд), garderob (гардероб), uslub (стиль), были освещены на научной основе. Также в сравнительном аспекте были исследованы неологизмы, возникающие в результате развития индустрии моды, и проблемы их перевода.

Ключевые слова: Дизайн, костюм, терминология, мода, семантика, перевод, диахронический анализ, лингвокультурология, неологизм, fashion terminology.

DIACHRONIC AND TRANSLATION-SEMANTIC ANALYSIS OF DESIGN (COSTUME) TERMINOLOGY

Annotation

This article analyzes the historical formation, diachronic development, and semantic features of design (costume) terminology, as well as the problems of its translation between the Uzbek and English languages. During the research, the linguistic nature, semantic transformation, and linguocultural aspects of terms such as kostyum (costume), libos (garment/attire), garderob (wardrobe), and uslub (style) were scientifically examined. Additionally, neologisms emerging as a result of the development of the fashion industry and the challenges of translating them were studied from a comparative perspective.

Key words: Design, costume, terminology, fashion, semantics, translation, diachronic analysis, linguoculturology, neologism, fashion terminology.

Kirish. Mamlakatimizda bugungi globallashuv sharoitida barcha sohalarida izchil va tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, XXI asr "axborot va innovatsiyalar asri" deb nom olgan davrda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, unga ilg'or texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish dolzarb masalaga aylangan. "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi". [1] Davlatimiz oily ta'lim muassasalarining dizayn (kostyum) yo'nalishida tahsil olayotgan talabalari uchun o'z mutaxassisliklari bo'yicha xalqaro ta'lim resurslaridan, xorijiy ilmiy adabiyotlarning elektron kataloglari va ma'lumotlar bazalaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini yaratish muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, rivojlangan davlatlar tajribasini amaliyotga joriy etishda talabalardan ingliz tilini kasbiy yo'nalishda chuqur o'zlashtirishlari talab etiladi.

Bugungi globallashuv jarayonida moda va dizayn sanoatining jadal rivojlanishi tilshunoslikda yangi terminologik birliklarning shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, dizayn (kostyum) terminologiyasi o'zining lingvistik, madaniy va tarixiy xususiyatlari bilan alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Zamonaviy moda sanoatsi xalqaro xarakter kasb etgani sababli terminlarning bir tildan ikkinchi tilga o'tishi, ularning semantik moslashuvi va tarjimaviy muammolari dolzarb masalaga aylangan [3,9]. Dizayn terminologiyasi insoniyatning tarixiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, kiyim-kechak va estetik qarashlarning rivojlanishi natijasida shakllangan. Kiyim dastlab insonning tabiiy ehtiyojlarini qondirish vositasi bo'lgan bo'lsa, keyinchalik ijtimoiy mavqe, madaniy identifikatsiya va estetik did ifodasiga aylangan. Shu sababli kostyum termini oddiy kiyim tushunchasidan kengroq semantik maydonni qamrab oladi.

Terminologik tizimlar tilning eng dinamik va o'zgaruvchan qatlamlaridan biri hisoblanadi. Chunki ular jamiyat taraqqiyoti, fan-texnika yutuqlari, madaniy aloqalar va yangi ijtimoiy ehtiyojlar ta'sirida muntazam yangilanib,

rivojlanib boradi. Har bir soha o'ziga xos tushuncha va atamalarni shakllantiradi, bu esa tilning leksik boyligini kengaytiradi. Ayniqsa, so'nggi yillarda global axborot almashinuvi va ilmiy-texnik integratsiya natijasida terminlarning xalqaro xususiyati kuchaymoqda, ayniqsa ingliz tilidan olingan terminlar ko'plab tillarning amaliy lug'atiga kirib bormoqda.

Dizayn va moda sohalari terminologiyasi bunday jarayonlarning eng yorqin namunasidir. Ushbu sohalarida yangiliklar nihoyatda tez paydo bo'ladi, shu sababli yangi materiallar, texnologiyalar yoki estetik yo'nalishlar bilan birga yangi terminlar ham vujudga keladi. Masalan, upcycling, sustainable fashion, 3D printing in design, digital couture kabi terminlar zamonaviy texnologik va ekologik tendensiyalar ta'sirida shakllangan.

Shuningdek, moda va dizayn sohasidagi terminlar ko'pincha xalqaro kommunikatsiya vositasi sifatida xizmat qiladi. Butunjahon dizayn haftaliklari, brendlararo hamkorliklar va raqamli platformalar orqali terminlar turli tillarga tez tarqaladi, shu bilan birga mahalliy tilda ularning mos shakllari va variantlari paydo bo'ladi. Bu jarayon nafaqat leksik boylikni oshiradi, balki madaniy almashinuvni ham kuchaytiradi. Tadqiqotchilar fikricha, terminlarning semantik taraqqiyoti ularning tarixiy qo'llanishi va madaniy kontekst bilan chambarchas bog'liq [2].

Adabiyotlar tahlili. Dizayn, xususan, liboslar (kostyum) terminologiyasining diaxronik (tarixiy rivojlanish) va tarjimaviy-semantik jihatdan tahlili lingvistik, san'atshunoslik va madaniyatshunoslik kesishuvdagi murakkab va serqirra mavzudur. Bu sohada alohida bir olim "barcha ishni bajargan" deb aytish qiyin, chunki tadqiqotlar odatda terminologiya nazariyasi, leksikografiya, moda tarixi va tarjimashunoslik yo'nalishlarida tarqoq holda olib boriladi. O'zbekistonda kostyum terminologiyasi ko'pincha o'zbek milliy liboslari tarixi, etnografiya va terminshunoslik nuqtai nazaridan o'rganiladi. D.A. Yusupova O'zbek terminologiyasi va leksikografiyasi bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar muallifi. Uning tadqiqotlari o'zbek tilidagi atamalarning shakllanishi va ularning tarjima jarayonidagi o'rniga bag'ishlangan. A.O. Madvaliyev O'zbek tilshunosligida terminologiya nazariyasi va meyorlashtirish masalalari bo'yicha yetakchi olim. Uning asarlari umumiy terminologik baza, jumladan, san'at va dizayn sohalaridagi atamalarning shakllanish qonuniyatlarini tushunish uchun fundamental asos hisoblanadi. D.M. Tursunova va boshqa etnograf olimlar o'zbek milliy liboslarining terminologik bazasini tarixiy (diaxronik) jihatdan tasniflash bo'yicha ilmiy maqolalar chop etishgan. Bunda libos nomlarining etimologiyasi va o'zgarishi tahlil qilinadi. MDH hududida moda va dizayn terminologiyasi ko'proq rus lingvistik maktabi an'analari asosida o'rganiladi. Bu yerda asosiy e'tibor terminologik tizimning rivojlanishiga (diaxroniya) va xalqaro atamalarning o'zlashishiga qaratiladi.

V.M. Leychik Terminologiya nazariyasi bo'yicha postsovet hududidagi eng nufuzli olimlardan biri. Uning terminlarni tizimlashtirish, ularning sohalararo harakati va tarjimadagi ekvivalentlik masalalari bo'yicha asarlari dizayn terminologiyasini tahlil qilishda nazariy baza vazifasini o'taydi. V.A. Tatarinova Ixtisoslashgan leksika va terminologiya, xususan, moda va dizayn sohasidagi leksik birliklarning semantik tahlili bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. N.V. Danilevskaya Madaniyat tili va moda terminologiyasining shakllanish tarixini o'rganuvchi tadqiqotlar muallifi. U moda terminlarini madaniy kodlar bilan bog'liq holda, diaxronik tarzda tahlil qiladi.

G'arbda bu soha "Fashion Studies" (Moda tadqiqotlari) va "Terminology Studies" doirasida rivojlangan. Ularda diaxronik tahlil ko'proq leksik o'zgarishlar va sotsiolingvistika

bilan bog'lanadi. Roland Bart (Roland Barthes) "Moda tizimi" (The Fashion System) asari bilan mashhur. U liboslarni "til" (semiotika) sifatida tahlil qilib, moda terminologiyasining ma'no hosil qilish jarayonlarini (semantikasini) ilmiy asoslab bergan. Bu soha tadqiqotchilari uchun fundamental manbadir. Yuniya Kawamura Moda sotsiologiyasi va terminologiyasining global darajada tarqalishi bo'yicha tadqiqotchi. U terminlarning madaniyatlararo ko'chishini va ularning tarjimadagi o'zgarishlarini tahlil qiladi. Peter McNeil Moda tarixi va dizayn terminologiyasining tarixiy (diaxronik) rivojlanishini, ayniqsa, G'arb modasi terminlarining ingliz tilida qanday shakllanganini o'rganuvchi mutaxassis hisoblanadi.

"Kostyum" termini fransuz tilidagi costume so'zidan kelib chiqqan bo'lib, muayyan davr, xalq yoki ijtimoiy guruha xos kiyinish uslubini anglatadi. O'zbek tilida esa kostyum termini ko'pincha erkaklar kiyim komplekti ma'nosida ham qo'llanadi. Ingliz tilida costume va suit terminlari turli semantik vazifalarni bajaradi. Costume ko'proq sahna, tarixiy yoki milliy kiyimni ifodalasa, suit rasmiy kiyim komplektini bildiradi. Shu jihatdan mazkur terminlarni tarjima qilishda kontekstual yondashuv muhim ahamiyatga ega.

"Libos" termini o'zbekmilliy madaniyatida keng semantik maydonga ega. Mazkur birlik nafaqat kiyim, balki estetik did, urf-odat va milliy qadriyatlarni ham ifodalaydi. Ingliz tilidagi attire, clothing va garment birliklari mazkur terminning ayrim semantik jihatlarini ifodalasa-da, ular o'zbek tilidagi milliy-madaniy ma'noni to'liq qamrab olmaydi. Bu esa tarjimada ekvivalentlik muammolarini yuzaga keltiradi.

Tahlil va natijalar. "Gardero"b" termini ham o'ziga xos semantik xususiyatga ega. O'zbek tilida u kiyimlar yig'indisi yoki kiyim saqlanadigan joy ma'nolarida ishlatiladi. Ingliz tilidagi wardrobe birligi bilan semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, qo'llanish doirasi ayrim farqlarga ega. Ayrim holatlarda wardrobe moda sanoatida shaxsning umumiy kiyinish uslubini ham anglatadi.

Dizayn terminologiyasida neologizmlar alohida o'rin egallaydi. Fashion weyke, oversize, streetwear, sustainable fashion, capsule wardrobe kabi birliklar so'nggi yillarda faol qo'llanilmoqda. Ushbu terminlarning aksariyati ingliz tilidan o'zlashgan bo'lib, o'zbek tilida ularning muqobil variantlarini yaratish yoki transliteratsiya asosida qo'llash masalasi mavjud [4,6]. Masalan, oversize termini o'zbek tilida keng va erkin bichimli kiyim ma'nosida ishlatiladi. Biroq ko'pchilik hollarda termin asl shaklda qo'llanadi. Bu holat bir tomondan xalqaro moda kommunikatsiyasini yengillashtirsa, ikkinchi tomondan milliy terminologik tizimga xorijiy birliklarning haddan tashqari kirib kelishiga sabab bo'lmoqda.

Tarjimashunoslik nuqtai nazaridan dizayn terminologiyasining asosiy muammolaridan biri semantik ekvivalent tanlashdir. Ba'zi terminlar ma'lum madaniy kontekstga ega bo'lgani sababli ularni so'zma-so'z tarjima qilish semantik yo'qotishlarga olib keladi. Masalan, vintage termini ingliz tilida ma'lum davrga oid, qadimiy uslubdagi kiyimlarni anglatadi. O'zbek tilida esa unga to'liq semantik mos keluvchi ekvivalent mavjud emas.

Lingvokulturologik jihatdan dizayn terminlari milliy madaniyat va estetik qarashlarni aks ettiradi. Milliy libos nomlari, bezak elementlari va mato turlarining tarjimasida madaniy moslikni saqlash muhimdir. Shu sababli tarjimon nafaqat lingvistik, balki madaniy kompetensiyaga ham ega bo'lishi kerak.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, dizayn terminologiyasining diaxronik taraqqiyoti jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy texnologiyalar, internet va moda sanoatining global xarakter kasb etishi natijasida yangi terminlar paydo bo'lmoqda va ular xalqaro terminologik tizimning bir qismiga aylanmoqda [5].

Xulosa. Dizayn (kostyum) terminologiyasi murakkab semantik va lingvokulturologik tizim hisoblanadi. Terminlarning diaxronik tahlili ularning tarixiy shakllanishi va semantik taraqqiyotini aniqlash imkonini beradi. O‘zbek va ingliz tillaridagi terminlarni qiyosiy o‘rganish esa tarjima jarayonidagi muammolarni aniqlash va samarali ekvivalent tanlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, modavadizayn sohasida ingliz tilining dominant mavqei sababli yangi terminlarning aksariyati ingliz tilidan kirib kelmoqda. Bu holat milliy terminologik tizimni boyitish bilan birga, tarjima va standartlashtirish muammolarini ham yuzaga keltirmoqda. Bu esa kelgusida dizayn terminologiyasining lingvokulturologik va kognitiv jihatlarini yanada chuqurroq o‘rganish maqsadga muvofiq ekanligini ko‘rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018. – B. 23.
2. Reformatskiy A.A. Terminologiya masalalari. – Moskva: Nauka, 1961. – 122 b.
3. Nazirova O. Zamonaviy dizayn (kostyum) terminologiyasining tarjima tahlili // News of the NUUZ. – 2024. – №1(1.10). – B. 249–251.
4. Nazirova O. Dizayn (kostyum) sohasi neologizmlarining tarjimadagi xususiyatlari // Farg‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali. – 2023. – №2. – B. 86–86.
5. Mukhitdinovna N.O. Neologisms in the articles of fashion journals in terms of translation // Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2021. – Vol. 2(5). – P. 114–116.
6. Superanskaya A.V. Umumiy terminologiya nazariyasi. – Moskva: Nauka, 2007. – 248 b.
7. Vinogradov V.S. Tarjima nazariyasiga kirish. – Moskva: Institut obshchego srednego obrazovaniya, 2001. – 224 b.
8. Komissarov V.N. Tarjima nazariyasi. – Moskva: Vysshaya shkola, 1990. – 253 b.
9. Yuldashev B. O‘zbek terminologiyasi taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2019. – 186 b.
10. Nazirova O.M. The importance of student motivation in teaching foreign languages // Theoretical & Applied Science. – 2018. – №10. – P. 307–311.
11. Mukhitdinovna N.O. Linguistic features of paradigmatic and syntagmatic relations // International Conference on Linguistics, Literature and Translation. – London, 2025. – P. 4–7.